BEN SPEET, *DE TIJD VAN STEDEN EN STATEN 1000-1500*. DEEL 4 IN DE SERIE: *KLEINE GESCHIEDENIS VAN NEDERLAND*. (WAANDERS: ZWOLLE 2008), BLZ. 160., PRIJS € 17, 95.

Omdat joden in de vroege middeleeuwen geen grond bezaten en niet tot een van de Germaanse stammen behoorden, waren zij volgens het Germaanse recht onvrij en daardoor persoonlijk eigendom van de stamleider. En als zodanig trad de keizer toen en ook nog later op. Zo vaardigde Frederik II in 1296 een wet uit waarin hij bepaalde dat alle joden in Duitsland 'ons en ons rijk met lijf en goed toebehoren, met wie wij dus kunnen doen en handelen hoe wij willen en hoe het ons goeddunkt'. Omdat onvrijen geen wapens mochten dragen, was de keizer verantwoordelijk voor de bescherming van de joden. Toen het graafschap Gelre in 1339 tot hertogdom werd verheven, ontving de daardoor hertog geworden Reinoud II naast allerlei andere rechten ook dit zogenaamde jodenregaal. De Gelderse hertogen mochten 'joden houden en hebben en verdedigen en beschermen en van hen de gebruikelijke en gangbare diensten ontvangen'. Die diensten moesten in harde valuta worden uitbetaald, want de Gelderse hertogen kenden, zoals alle middeleeuwse vorsten, permanent geldgebrek. In de tweede helft van de veertiende eeuw zijn de joden uit Gelre verdwenen. Het was de tijd van de pest. Wat er met de Gelderse joden gebeurd is, laat zich raden: verjaagd en uitgeroeid. Reinoud III, die Reinoud II in 1343 opvolgde, kwam in het bezit van alle door de joden na gelaten schuldbrieven, panden en bezittingen en hoefde bovendien zijn schulden niet meer af te betalen. Voor de hertog kwam de jodenvervolging niet slecht uit. Dat je daarmee ook, zoals Speet doet, de conclusie kunt trekken dat de Gelderse hertog niets heeft ondernomen om 'zijn' joden te beschermen, is misschien wat te voorbarig. Met een vorst die met een bureaucratisch apparaat van gesalarieerde ambtenaren en een huurlingenleger overeind probeert te blijven in het spel met en tussen leenheren en steden, want dat is de achtergrond van zijn behoefte aan geld, en daarbij wil profiteren van de kansen die de geldeconomie en het buitenkansje van de jodenvervolging-hem bood, zijn we aangeland in de tijd van middeleeuwse staatsvorming en de opkomst van de steden. Aan het begin van de periode werd overheidsgezag nog beschouwd als een complex van rechten dat tot het privévermogen van de vorst behoorde en aan het eind van de periode wint de gedachte veld dat een vorst vooral de eenheid en het welzijn van zijn rijk moet bevorderen en zijn dynastieke belangen daar ondergeschikt aan moet maken. De Hollandse graaf Willem IV (1317-1345) nam tijdens zijn acht jaar durende regeringsperiode deel aan drie kruistochten: een naar het Heilige Land en twee naar Pruisen. Daarvoor was hij al een keer eerder op pad geweest om de Litouwers te bevechten. Hij blonk uit in diverse riddertoernooien en sneuvelde ten slotte in de strijd tegen de Friezen bij Warns. Vanuit ridderlijk perspectief bekeken een vervol en welbesteed leven, maar vanuit de optiek van de burgers in de steden was zijn regeringsperiode rampzalig. Aan het einde van de middeleeuwen sluiten in de Nederlanden overal daar waar de eenheid en de vrede van het land in gevaar komt, edelen en steden overeenkomsten met hun vorsten, die vervolgens dan wel moeten beloven de belangen van die ingezetenen te respecteren. Een fascinerend proces. Het is alleen jammer dat Speet in de beschrijving ervan zich vooral concentreert op het wel en wee van de verschillende grafelijke en hertogelijke dynastieën, compleet met onkritisch opgediste anekdotes uit oude kronieken. Bovendien gebeurt dit nogal slordig. Ik ben een aantal malen verdwaald in de Willems, Filipsen en Maximiliaans die de ene keer hun eigen vader en de andere keer hun eigen zoon lijken te zijn en ten slotte geen van beide blijken te zijn. Bijschriften zijn in tegenspraak met de tekst er naast en in de ene alinea wordt wat anders beweerd dan in de alinea die er op volgt. Zo was Filips de Goede, volgens Speet, een levensgenieter die van mooie dingen hield. Zijn zoon Karel kon dat alles niet waarderen. Maar even later staat er dat Karel 'dol op fijne kostbaren (sic) stoffen en edelstenen' was. Zo raak je de draad wel kwijt. Een typische haastklus.

Hans Pols

